Historisch allerlei

over het kerkelijk en mariaal verleden van Aarschot en over het oude mysteriespel "De Sevenste Bliscap"

ARCHIEF COLLEGIALE O.L.V. KERK AARSCHOT

historisch allerlei

over het kerkelijk en mariaal verleden van aarschot en over het oude mysteriespel "de sevenste bliscap"

×

geschied- en oudheidkundige studiekring van de onze lieve vrouwkerk te aarschot

×

aarschot

1950

TER INLEIDING

×

Het jaar 1950 brengt voor de Lieve Vrouwkerk van Aarschot het volledig herstel na de vernielingen van de tweede wereldoorlog. De kerk is daarenboven verfraaid met een mooi glasraam, gift der gelovigen, dat de Hemelvaart van Onze Lieve Vrouw voorstelt.

Zo werd eens te meer aangeknoopt bij de eeuwenoude Mariaverering, welke het Aarschotse bedevaartoord met zovele kunstwerken verrijkt heeft. Deze heuglijke gebeurtenis wordt nu met bijzondere luister gevierd door de opvoering van het Middeleeuwse mysteriespel "De sevenste bliscap", dat de dood en de Hemelvaart der H. Maagd ten tonele voert.

Tot beter begrijpen van dit Mariaspel en, meer bepaald, van zijn betekenis in de aloude Maria-devotie te Aarschot werden in dit boekje enkele historische aantekeningen verzameld over het kerkelijk en Mariaal verleden van ons Demerstadje. Tevens willen deze bladzijden de aandacht van de bewoners zowel als van de bezoekers van Aarschot vestigen op de merkwaardigheid van dit verleden, dat te weinig gekend is en al te luttel gewaardeerd wordt.

De geschiedenis van de Onze Lieve Vrouwkerk

We weten niet wanneer ons stadje zijn eerste kerk heeft gekregen.

De naam Aarschot komt voor het eerst in 1107 in historische documenten ter sprake en een kerk slechts in 1210. Dat bedehuis was lang niet zo groot als onze huidige kerk, maar bereikte mogelijk toch een lengte van ongeveer veertig meter. Die voorgaande kerk bevond zich op dezelfde plaats als degene die we nu kennen; ze was ook in ijzerzandsteen opgetrokken en toegewijd aan Onze Lieve Vrouw.

Er leeft nog een taaie traditie voort welke beweert dat er te Weerde, een verdwenen wijk in de nabijheid van Schoonhoven, een kerkje zou gestaan hebben vooraleer dit te Aarschot het geval was. Die overlevering werd tot nog toe evenwel door geen enkel historisch gegeven gestaafd. Enkel is met zekerheid geweten dat het Weerde-kerkje voor 1260 moet bestaan hebben.

De merkwaardige opbloei van onze stad, die in 1200 reeds haar eigen recht bezat en zeer gunstig gelegen was aan de Demer op de grens tussen Kempen en Hageland, dagtekent van in de XIIIe eeuw. Een eeuw later was de welvaart door lakennijverheid en -handel bijzonder toegenomen; er was een stadhuis gebouwd en een lakenhalle. Het mag dan ook niet verwonderen dat de Aarschotse burgers aan een nieuwe, grotere en mooiere kerk gingen denken. Mogelijk was ons stadje in die tijd reeds een bedevaartsoord en was de kerk ook materieel welvarend geworden door de giften der pelgrims.

In de eerste helft der XIVe eeuw, werd de opbouw van de nieuwe kerk aangevat. Een honderdtal jaren zouden aanlopen vooraleer het bedehuis volledig voltooid was. Jacob Piccart, een Frans bouwmeester, bracht er een der interessantste delen van tot stand, namelijk de absis, waarvan op 8 Juli 1337 de grondvesten werden gelegd. Misschien mag ook de zuiderzijbeuk op zijn rekening geplaatst worden. Andere bouwmeesters bleven onbekend maar waren wellicht allen Brabanders, vertrouwd met de verwezenlijkingen van de gotiek in het hertogdom. De Onze Lieve Vrouwekerk is immers het meest typische en tevens een der eerste bouwwerken der zogenoemde «Demergotiek», een regionale variante der Brabantse hooggotiek welke zich in de architectuur der Demervallei heeft ontwikkeld.

Niet lang echter zouden de Aarschottenaren de goddelijke diensten in het splinternieuwe, fraaie kerkinterieur kunnen volgen. Het einde der XVe eeuw is in de geschiedenis van onze stad bekend gebleven als de «Kwade tijd». Aarschot was toen, te zamen met Leuven en andere steden, tegen Maximiliaan van Oostenrijk opgestaan en werd in de nacht van 30 April op 1 Mei 1489 door hertog Albert van Saxen ingenomen en deerlijk toegetakeld; ook de kerk kreeg het lelijk te verduren: een hevige brand woedde door het interieur, vernielde het kerkmobilair en sloeg diepe lidtekens in de muurbekleding. Om de sporen van die ramp te doen verdwijnen, werden de ingebrande gaten met plaaster opgestopt en heel het inwendige der kerk met witkalk bestreken; nieuwe glasramen en schilderwerken, een nieuw doksaal en andere kerkmeubelen werden aangeschaft. Zeer dikwijls waren het burgers of gezagdragers van Aarschot die de uitgaven bekostigden, zoals dit tot op het einde der XVIIe eeuw, — onder andere met altaren en biechtstoelen, — het geval is geweest.

In 1572 trof de bliksem de houten torennaald, welke twee jaren nadien door de torenbekroning met appel, lantaarn en peer vervangen werd. Enkele jaren later begon voor onze stad de «Troebele tijd» die in 1578 een aanvang nam, wanneer de soldaten van Oranje en de Spaanse legers beurtelings Aarschot kwamen bezetten en er zodanig te keer gingen dat er een paar decennia aanliepen vooraleer de stad uit haar verlatenheid en puin terug oprees. De kerk had in die tijden meermaals van plundering te lijden: vaatwerk, gewaden en archiefstukken vielen aan vrijbuiters ten prooi.

Midden al die oorlogsellenden was ook ons stadje als bedevaartsoord erg achteruit gegaan. Het mirakuleuze beeld bleef echter tot op onze dagen het voorwerp van een lokale vereniging.

Het lijdt geen twijfel dat in de loop der eeuwen herhaaldelijk kleine werken tot onderhoud of verfraaiing van het kerkgebouw werden uitgevoerd. Het interieur werd regelmatig herwit, portalen werden dichtgemetst, de bevloering vernieuwd. In 1710 schonk kanunnik Renom aan het kapittel een vergaderlokaal, dat werd opgericht op de plaats waar de huidige sacristie zich bevindt, maar voor deze laatste in 1911 de plaats moest ruimen.

De tand des tijds had intussen onze kerk duchtig aangewreten: vooral de grofkorrelige ijzerzandsteen had erg geleden. Van 1844 tot 1912 hebben vier architecten achtereenvolgens hun zorgen besteed aan de restauratiewerken. Ook de laag witsel, welke sinds vier eeuwen het kerkinterieur bedekte, werd afgekrabd zodat de bruine steen weer te voorschijn kwam.

Spijts haar hoge ouderdom en talrijke tribulaties is de Onze Lieve Vrouwekerk van Aarschot een schoon en zeer merkwaardig monument gebleven dat, als getuige van de devotie en werkdadigheid onzer voorouders, oprijst boven de daken van onze stad.

De Kanunniken

De kerk van Aarschot is een oud-collegiale kerk. Dit wil zeggen dat er vroeger een college van kanunniken of kapittel aan verbonden was. Zulk een kapittel bestond uit een groep geestelijken, kanunniken genoemd, die elke dag de koorgebeden in de kerk zongen.

Te Aarschot was er al vrij vroeg zulk een kapittel, dat vaste vorm kreeg sinds 1210. Toen werd onder andere bepaald dat de kanunnikdij te Aarschot bekleed zou worden door kloosterlingen van de Sinte Geertrui-abdij te Leuven die toen pas was opgericht. Het blijkt nochtans dat de ijver van die kapittelheren verzwakte en dat zij aan hun verplichtingen wel eens te kort kwamen. Zo was dit kapittel in de XIVe eeuw practisch verdwenen.

Nadat de nieuwe kerk voltooid was, ververzochten de toenmalige graaf van Aarschot, Antoon van Croy, zijn echtgenote, Margareta van Lorreinen, en verscheidene personaliteiten van de stad de bisschop van Luik, in wiens diocees Aarschot toen nog gelegen was, om de oprichting van een nieuw kapittel. Dit kwam tot stand op 30 October 1462 door de oprichtingsbrief van bisschop Lodewijk van Bourbon en zou dertien kanunniken tellen. Drie er van zouden steeds kloosterlingen van Sinte Geertruide te Leuven zijn, namelijk de proost, die de hoogste waardigheid bekleedde, de plebaan, welke de functie van pastoor had, en de cantor, die de koorzang der kapittelheren leidde. Deze laatste had zijn woonst op de plaats waar nu de woning van de Hr Coomans de Brachène staat welke de oude benaming «cantory» er van overgenomen heeft. Buiten drie reguliere kanunniken voorzag de oprichting ook in het onderhoud van tien seculiere kanunniken.

Onder hen werd de koordeken gekozen die, na de proost, de voornaamste personaliteit in het kapittel was. Hij betrok de huidige woning van de Hr Arretz.

Dit college van kanunniken heeft door zijn koorofficies de eredienst in onze kerk opgeluisterd tot 1796, wanneer het door de Fransen in hun meedogenloze godsdienstvervolging afgeschaft werd.

Onder de talrijke geestelijken, welke mekaar in dit kapittel door de eeuwen heen hebben opgevolgd en waarvan velen ons goed bekend zijn gebleven, zijn er meerderen die om een of andere reden een bijzondere aandacht verdienen. Enkele proosten brachten het tot de waardigheid van abt in Sinte Geertrui; zo Theodoor van Brakel in 1465, Maximiliaan van Leefdaal in 1665 en Claudius de la Viefville in 1668.Anderen zijn van meer belang voor onze plaatselijke geschiedenis.

Een lid van een der oudste en voornaamste geslachten van Aarschot, Philips van Schoonhoven, wiens broer Jan verscheidene jaren burgemeester van Antwerpen is geweest, werd op 4 April 1534 tot koordeken van het Aarschotse kapittel gekozen. Aan zijn nota's zijn we meerdere ophelderingen verschuldigd over de geschiedenis van de kerk en de stad. Hij overleed vermoedelijk in 1584.

Een der weinige kanunniken waarvan ons een portret bewaard bleef is Jan van Dongelberghe, een Brusselaar, die op 17 Januari 1599 proost van ons kapittel was geworden. Hij overleed op 30 Januari 1633. Zijn grafsteen lag aan de voet van het Sint Niklaas-altaar, dat tot in 1911 onder de zuidelijke boog van het doksaal stond. Op dit altaar was een schilderij geplaatst welke onze proost afbeeldt, geknield voor een piëta. De man ziet er oud uit en heeft een grijs baardje.

Jan van Rivieren, geboren uit een aanzienlijke en oude Aarschotse familie, werd koordeken op 26 April 1659, maar moest van die waardigheid afzien toen hij in 1665 pastoor werd van het begijnhof te Diest. Hij bracht het tot de waardigheid van landdeken van Diest-Aarschot en legde in die hoedanigheid in 1686 de

eerste steen van het Capucijnenklooster in onze stad.

Herman Harts, eveneens een Aarschottenaar, was verwant met de families van Eynatten en de la Bastida. Hij werd op 22 October 1665, als opvolger van J. van Rivieren, tot koordeken aangesteld en overleed op 30 Maart 1685. De schone grafzerk van de familie van Eynatten, waaronder zijn stoffelijk overschot werd bijgezet, bevindt zich nog steeds naast het altaar van O. L. Vrouw. Deze H. Harts is ook bekend als de auteur van drie boeken, welke lofzangen, godvruchtige meditaties en predicaties bevatten. Een van zijn werken werd zelfs in Keulen uitgegeven.

Naast geschriften, portretten en grafzerken, bezit de kerk van Aarschot een andere zeer merkwaardige herinnering aan de kanunniken: de koorbanken. Het is in dit gestoelte dat de kapittelheren nu eens staande, dan weer zittend, soms ook geknield hun gezamenlijke koorgebeden volbrachten.

Gemakkelijkheidshalve was elke zitplaats van een opklapbare zitplank voorzien. Aan de onderzijde van die zitsels, treffen we de zo karakteristieke zitterkens of misericordia's aan. Deze gesculpteerde blokjes waren een welgekomen steunsel voor de oude kanunniken wanneer zij een langdurige koordienst rechtstaande moesten bijwonen. Nu wekken zij met hun pittoreske voorstellingen te recht de aandacht van de bezoeker.

De koorbanken van Aarschot vormen een van de interessantste ensembles van gotische koorstoelen in ons land. Des te meer is het te betreuren dat zij in hun geschiedenis een paar veranderingen en verminkingen moesten ondergaan. Zij werden uitgevoerd tussen 1510 en 1520, maar vermoedelijk niet voor onze kerk. Opzoekingen zullen weldra met een zekere graad van waarschijnlijkheid toelaten de schrijnwerker te noemen die deze koorbanken gemaakt heeft, evenals de omstandigheden, waarin zij werden vervaardigd.

De devotie tot O. L. Vrouw van Aarschot door de eeuwen heen

Reeds in 1210 had Aarschot een kerk, toegewijd aan Onze Lieve Vrouw. Ook de gotische kerk werd *honore Marie* (ter ere van Maria) gebouwd, zoals een opschrift op een steen in het koor (1337) het uitdrukkelijk vermeldt. We weten daarenboven dat, terwijl de nieuwe kerk nog volop in aanbouw was, men te Oudenaarde voor zekere misdadigers een boetebedevaart *'t Onser Vrauwen te Aerschot bij Luevene* voorzag; wat er toch op wijst dat het Maria-heiligdom van onze stad in die tijd reeds een zekere vermaardheid verworven had. Een oude traditie beweert zelfs dat de nieuwe kerk dank zij de offeranden van pelgrims kon opgetrokken worden, zodat we een grote volkstoeloop zouden moeten veronderstellen.

Over de Middeleeuwse geschiedenis van de kerk en van de Mariadevotie te Aarschot, zijn we uiterst karig ingelicht, vermits de meeste archiefstukken uit die eeuwen zoek geraakt zijn. Het is zelfs onbekend, wanneer hier de eerste wonderen rond een mirakuleus beeld plaats hadden. Wel leeft er onder de Aarschottenaars nog een legendarisch verhaal voort over de aankomst van het wonderbeeld.

Zeer vele jaren geleden... kwam een boot vanuit Holland langs de Schelde de Rupel en Dijle opgevaren. Onder zijn lading bevonden zich twee Mariabeelden. Nadat deze schuit te Mechelen voor anker was gegaan, waar een

beeld ter bestemming werd gebracht, stelden de bootslui tot hun grote verbazing vast dat ze onmogelijk verder konden. Een geheimzinnige kracht weerhield hun vaartuig. Toen ze evenwel het andere beeld aan wal hadden gebracht en het eerste weer opgeladen, konden ze ongestoord hun vaart hernemen. — Het beeld dat te Mechelen bleef zou dat der later zo befaamde Onze Lieve Vrouw van Hanswijk zijn geweest. — De boot zette zijn tocht voort, maar verliet te Werchter de Dijle en voer de Demer op. Te Aarschot aangekomen kregen de schippers weer hetzelfde geval voor: ze konden met geen enkel middel verder geraken, tenzij na het afladen van het tweede beeld, dat sindsdien te Aarschot vereerd wordt.

Een andere lezing van deze legende laat het eerste beeld niet in Mechlen maar wel in Werchter belanden.

Het verhaal, waarvan de ouderdom voorlopig niet te achterhalen is, brengt geen enkel historisch betrouwbaar gegeven bij. Het is slechts van in de XVIe eeuw dat we beter ingelicht zijn, dus van na de grote kerkbrand in 1489.

Het huidige Mariabeeld dagtekent namelijk uit de XVIe eeuw. Het is naar een mode, hier door de Spanjaarden ingebracht, omhuld geworden met een wijdse, kegelvormige mantel, die in 1882-83 verwijderd werd. Het werd toen een weinig hersteld en op een niet zeer geslaagde wijze geschilderd. In de XVIe eeuw liep er zelfs een legende, volgens dewelke het beeld niet kon overschilderd worden... Het stond steeds opgesteld in de zogenoemde Onze Lieve Vrouwkapel, de noordertranseptarm. Wanneer in 1684 het barokke St. Jozefaltaar in de zuidelijke dwarsarm geplaatst werd, kreeg ook de Lieve Vrouwkapel zulk een monumentaal altaar, waarin het mirakuleuze Mariabeeld een plaats kreeg. Sinds het begin onzer eeuw werd het daar weggenomen en voor goed op een afzonderlijk voetstuk naast het O. L. V.-altaar neergezet.

Ook in vroegere tijden gebeurde het wel eens dat het beeld van het altaar werd «afgezet» onder de smeedijzeren kroonluchter, die

tot in vorige eeuw nog in de viering der kerk was opgehangen en niet in het koor, zoals nu. Dat deed zich echter alleen in uitzonderlijke omstandigheden voor: bij het feest van O.L.V.-Hemelvaart en zijn octaaf, en wanneer, in grote moeilijkheden, onze voorouders het wonderbeeld bij smeekgebeden graag in hun midden hadden. Zo vroeg en bekwam bij voorbeeld in Mei 1723 de stadsmagistraat vanwege het kapittel dat het beeld zou «afgezet» worden: de oogst was toen door een uitzonderlijke droogte bedreigd en de mensen zochten ten einde raad hun toevlucht tot Onze Lieve Vrouw.

In de XVIe eeuw vinden we het Aarschotse Mariabeeld voor het eerst als mirakuleus vernoemd. Spijtig genoeg is het mirakelboek, dat zeker bestaan heeft, verloren geraakt, zodat de oudste wonderen, die bekend bleven, van een eeuw later dateren. Onze Lieve Vrouw werd te Aarschot vooral aanroepen voor breuken en beroerten, bij overstromingen en grote droogten. Zij schijnt zich in 't bijzonder over kinderen ontfermd te hebben.

Het eerste ons bekende wonder, overkwam in 1604 de kleine Catharina of Lyncke Lavaerts, anderhalf jaar oud. Het kindje werd door het voorwiel van een kar, geladen met takkenbossen, overreden terwijl een der achterwielen op het lichaampje bleef staan. Het meisje was echter niet dood. De bedroefde ouders bevalen het kindje aan Onze Lieve Vrouw aan en beloofden «den weg om» te gaan. Onmiddellijk was Lyncke hersteld; 's anderendaags kon zij reeds opnieuw met haar vriendjes gaan spelen. Dit wonder werd afgebeeld op een schilderij, die tot in 1914 in de kerk heeft gehangen.

De tekst op een ander schilderwerk, nu ook verloren, vermeldde dat op 21 Augustus 1605 een kindje van drie maanden, Hanske Loquet, wonderbaar genezen werd van een aangeboren breuk.

Deze oudste voorbeelden zouden kunnen aangevuld worden met de genezing van Jan van Aenvanck, schoolmeester en daarna burgemeester van onze stad, en met die van een zevenjarig meisje uit Langdorp. Vermelden

we alleen nog de genezing van de kleine Jan Baptist Pauwels uit Begijnendijk die lam was. Zijn moeder zocht haar toevlucht tot de H. Maagd *en gonck Onse Lieve Vrouwe wegh om, het lam Kindt den geheelen wegh draegende, en soo sy in de Kerck quamp, den wegh omgegaen hebbende, sette het Kindt neder, en offerde het selven op aen de Moeder Godts, en siet! het Kindt is de Kerck uyt-gegaen de Kruccken daer laetende tot groote verwonderinge van vele persoonen die daer tegenwoordigh waeren.* Dit gebeurde op de vigiliedag van Pinksteren in 1765.

De talrijke breukbanden, krukken en allerhande ex-voto's, welke in de kerk bewaard worden, zijn als zovele getuigen van gunsten en genezingen, bekomen door de aanroeping van Onze Lieve Vrouw van Aarschot.

De verering van het wonderdadige beeld bleef niet alleen tot onze stad beperkt, maar trok ook van ouds, zeker van in de late Middeleeuwen, veel bedevaarders. De toeloop was zeer druk in de maand Augustus op de Zondag na O. L. Vrouw-Hemelvaart. Door de troebelen van het einde der XVe en der XVIe eeuw, en vooral door de opgang, welke sedert het begin der XVIIe eeuw Scherpenheuvel als bedevaartsoord kende, heeft ons Mariaheiligdom zijn belang bij de pelgrims geleidelijk verloren. Voor de Aarschottenaars bleef het nochtans een gewaardeerd toevluchtsoord.

In 1506 bestond hier reeds een «Bruederschap van Onser Liever Vrouwen». Op 1 Mei 1628 werd de Broederschap van de H. Rozenkrans opgericht, terwijl in de vorige eeuw nog de Confrerie van Onze Lieve Vrouw (21 Februari 1855) en de Congregatie van O. L. Vrouw Onbevlekt Ontvangen (1873) tot stand kwamen.

Het vrome, eeuwenoude gebruik «den weg om te gaan» bleef in ere gehouden. De mensen gingen al biddend in groep van de kerk naar de Schaluinepoort, vandaar naar de Brakepoort en ten slotte naar de Leuvense poort, waarna ze in de kerk terugkeerden. Aan elk der stadspoorten was ter ere van de H. Maagd een kapelletje gebouwd waar de biddende menigte even stil bleef. Nu nog volgt de processie

van kermis-Zondag deze oude beeweg en ook afzonderlijke personen of kleine groepjes houden er nog aan bij beproevingen genoemde «weg om» te gaan. Het gebruik is vrij oud; in 1604 was het lang geen nieuwigheid meer. Intussen werden de kapelletjes aan de stadspoorten echter nieuw opgebouwd (1813) zoals we ze nu nog steeds kennen.

Nog andere overblijfselen getuigen van het levendig blijven der Mariadevotie in onze stad. In het begin der XVIIe eeuw werd bij voorbeeld een bedevaartsvaantje in omloop gebracht waarop onder andere O. L. Vrouw van Aarschot staat afgebeeld. In 1607 schafte de kerk zich een drieluik aan waarvan het middenpaneel de dood van O. L. Vrouw en haar hemelvaart voorstelt; het werd geschilderd door Petrus Van Avont en hangt in de doopkapel. Enkele tijd later werd een nieuw hoofdaltaar opgericht waarin een schilderij voorkwam met de drie koningen, die het kindje Jezus aanbidden dat hun door Maria wordt aangeboden. Dit doek hangt nu in het kruiskoorken en wordt toegeschreven aan Gaspard de Crayer.

In 1765 zette een onbekend auteur zich aan het schrijven van een klein boekje onder de titel «Kort begryp van de stadt Aerschot». Dit werkje, dat naast enkele geschiedkundige aantekeningen allerhande gebeden tot de H. Maagd bevat, werd te Brussel van de pers gebracht *op dat de vremdelingen siende onse affectie tot de Moeder Godts, oock mogen aangepoôrt woôrden tot het besoecken van haer heylig Beeldt alhier, gelyck men sekerlyck weet dat het voor dese tyden altydt geweest is.* Een dergelijke poging, maar dan met een meer historisch werk, ondernam E.H. Coveliers in 1912 *tot de meerdere vereering van Onze Lieve Vrouw.*

Zopas hebben de mensen van Aarschot een bewijs te meer geleverd van hun godsvrucht tot de H. Maagd door gezamenlijk bij te dragen voor een mooi glasraam dat in Mei 1950 de absis van de kerk kwam sieren. Ook vroeger heeft de kerk van Aarschot prachtige glasramen bezeten. Drie daarvan zijn bekend geble-

ven; zij dagtekenen uit de XVIe eeuw. Een eerste (1521) werd geschonken door Willem van Croy, markies van Aarschot, en zijn echtgenote, Maria-Magdalena van Hamal; beiden staan op het raam afgebeeld in aanbidding voor O. L. Vrouw. Het tweede stelt de aanbidding der drie koningen voor en het derde de verschijning van Jezus aan Maria na Zijn verrijzenis. Een goede honderd jaar geleden belandden deze ramen, jammer genoeg, in Engeland, waar zij voor het ogenblik nog steeds te zien zijn.

De Middeleeuwse Mysteriespelen

De kunst van de Middeleeuwen is niet, zoals de kunst in latere tijden, de uitdrukking van de gevoelens van één bepaald kunstenaar, maar van een hele gemeenschap. Zowel zijn vroomheid als zijn luim wil de Middeleeuwer geuit zien in concrete vormen; zo verrezen dan die prachtige kerken en kathedralen, welke als het ware de uitdrukking zijn van de diepe godsdienstzin onzer voorouders. Mooi beeldhouwwerk werd geschapen ter verheerlijking van God en alle heiligen; daarnaast vinden we ook meer volkse taferelen, sprekend van een uitzonderlijke realiteitszin en sprankelend van humor; — denken we maar even aan de karakteristieke zitterkens van de Aarschotse koorbanken. — Hetzelfde geldt voor het toneel: vrolijkheid en ernst leven er naast elkaar, worden soms zelfs in elkaar verweven. Bekijken we nu even van naderbij het geestelijk toneel der Middeleeuwen en meer in het bijzonder een bepaald genre er van: de mysteriespelen.

Het staat vast dat het geestelijk toneel (mirakel- en heiligenspelen, bijbelspelen en mysteriespelen) ontstaan is uit de kerkelijke liturgie en vooral uit de godsdienstplechtigheden van de grote feestdagen, zoals Pasen en Kerstmis. Priesters en monniken zag men het heilig gebeuren in de kerk uitbeelden: ze stelden openlijk een scène voor uit de Verlossing of uit het Oude Testament, ofwel een tafereel uit de legende van een heilige of van een martelaar. Langzamerhand werden die uitwassen van de eredienst echter zo uitgebreid dat ze

niet meer onder de liturgische plechtigheden plaats hadden, maar achteraan in de kerk werden opgevoerd om ten slotte buiten het bedehuis, meestal naar het kerkplein, te verhuizen. Intussen had ook het latijn, waarin dat kerkelijk toneel eerst werd opgevoerd, geleidelijk de plaats geruimd voor de volkstaal, terwijl naast geestelijken nu eveneens leken een rol toebedeeld kregen. Het spreekt vanzelf dat deze ontwikkeling vele jaren heeft geduurd.

Wat nu de mysteriespelen in het bijzonder betreft: dit zijn dramatiseringen van de geloofsgeheimenissen. Dikwijls omvatten zij de gehele verlossingsgeschiedenis vanaf de Schepping en Zondeval tot het Laatste Oordeel. In onze streken blijft het onderwerp meestal beperkt bij één geheimenis, als bij voorbeeld de Boodschap, het Lijden, de Verrijzenis.

In de XVe eeuw kwam het literaire leven (dus ook de toneelkunst) in de handen der rederijkers en zulks vooral in Brabant en Vlaanderen. Elke belangrijke gemeente bezat een of meerdere rederijkerskamers of «Cameren van Rhetorica». Het waren verenigingen, georganiseerd als gilden en beschermd door machtige heren uit de streek welke zich als doel stelden het letterkundig leven te bevorderen. Geregeld richtte iedere kamer op haar beurt een toneelwedstrijd in: de zogenoemde landjuwelen. Behalve de prijs voor de beste en meest kunstvolle vertoning werden er ook beloningen uitgereikt aan de deelnemende kamer die van het verst kwam, aan de groep die met het grootste aantal leden aanwezig was, aan hen die het mooiste vreugdevuur konden aanleggen, enz. Zulke aanmoedigingen droegen veel bij tot de luister van menig feest.

Naast andere genres voerden de rederijkers ook mysteriespelen op en deze, die bewaard bleven, dateren trouwens uit hun tijd. Dat wil nu precies niet zeggen dat er voor hen geen bestonden. Met de mysteriespelen hebben deze kunstenaars immers gedaan zoals met de andere toneelstukken: ze naar hun geest aangepast.

Ook de Aarschottenaren hebben hun steentje bijgedragen tot de bloei van het geestelijk toneel. Rumoldus Wetz, die rentmeester is geweest van het kapittel en secretaris onzer stad, verhaalt in zijn «Beschrijvinghe der stadt Aerschot» van 1688 dat in de troebele tijden op het einde van de XVIe eeuw vrijbuiters *omtrent 't midden van de kerck onder den jeersten boge, onder 't gaat van de Boetschap oft daer de engel uyt placht te sweven, een groot vier hebben gestockt...* Bedoeld is hier de stenen ring, welke in de middenbeuk der kerk als sluitsteen in een gewelf dienst doet, en een schildering met de duif, symbool van de H. Geest, bevat. Uit de woorden van Wetz kunnen we opmaken dat er destijds ook in onze kerk bij gelegenheid een of ander geestelijk toneel werd opgevoerd. Vermoedelijk gaat het hier over een mysteriespel met als onderwerp de Boodschap van de engel Gabriël aan O. L. Vrouw, waarbij de engel door deze opening in het gewelf naar beneden werd gelaten.

We weten ook dat er te Aarschot twee rederijkerskamers gevestigd waren. De ene had als leuze *Fomentum amoris,* de andere, «Fleur du froment» genoemd, droeg als kenspreuk *Door jonst en min.* Het was deze laatste die zou meegedongen hebben naar de prijs, uitgeloofd op het landjuweel te Mechelen in 1620, maar... of ze er een prijs wegkaapte vertelt de geschiedenis ons niet.

De Sevenste Bliscap

Van de Middeleeuwse mysteriespelen zijn er slechts enkele tot ons gekomen, waaronder «De sevenste bliscap». Oorspronkelijk behoorde dit spel tot de reeks der «Seven bliscappen». Deze toneelstukken, die elk een van de vreugden (blijdschappen) van O. L. Vrouw uitbeelden, werden op de grote markt te Brussel door de rederijkerskamer «Het Korenbloemken» in zeven achtereenvolgende jaren opgevoerd, namelijk van 1448 tot 1454. Het volgende jaar begon men dan opnieuw met de eerste blijdschap. Van gans deze serie bleven slechts het eerste en het zevende stuk bewaard. Uit de proloog van dit laatste kennen we nochtans het onderwerp van elk spel: het eerste behandelde de boodschap van de engel Gabriël, het tweede het gebeuren van Kerstmis, het derde de aanbidding van de drie koningen, het vierde het weervinden van Jezus in de tempel, het vijfde bracht de verrijzenis van Christus ten tonele en het zesde de nederdaling van de H. Geest.

«De sevenste bliscap» met als hoofdmotief de hemelvaart van O. L. Vrouw is bij uitstek een Mariaspel. We zijn aanwezig bij haar laatste levensdagen en zijn getuigen van haar dood en ten-hemel-opneming.

Het stuk vangt aan met het bezoek van St Jan aan Christus' moeder. Hij komt Maria troosten en biedt haar nabij de berg Sion een kleine woning aan welke zij met vreugde aanvaardt; zo zal zij immers dagelijks de plaatsen kunnen bezoeken waar haar Zoon geleden heeft. De Joden echter ergeren zich dat Maria regelmatig met zoveel vroomheid in die buurt vertoeft. Ze klagen haar aan bij de *Potestaet,* wijl zij vrezen dat door haar gedrag de christene sekte een nog grotere uitbreiding zou nemen. Hun machthebber stelt hen nochtans gerust en vindt Maria's gedrag heel natuurlijk *want elc moederlyc herte die mint bi rechter natueren geerne haer kint.* Ten slotte komen ze overeen dat bij Maria's dood haar lijk zou verbrand worden om te beletten dat er relikwieën zouden uit gemaakt worden... Intussen bidt Onze Lieve Vrouw in haar kamer en klaagt over het lang uitblijven van de engel, die haar dagelijks komt vertroosten. God verhoort haar gebed en stuurt Gabriël met de mare dat zij binnen drie dagen van het aardse leven zal scheiden. De engel overhandigt haar een palmtwijg, welke vóór haar doodkist moet gedragen worden bij de begrafenis. Maria drukt het verlangen uit dat de apostelen bij haar afsterven zouden aanwezig zijn, wat haar beloofd wordt. Sint Jan, die aan het prediken was te Ephese, wordt in een wolk gehuld en tot bij de H. Maagd gebracht; hetzelfde gebeurt ook met de andere apostelen. Terwijl deze heilige mannen in vroom gebed zijn verslonden, wil Lucifer zijn laatste kans wagen en geeft aan zijn trawanten bevel Maria's ziel te halen. De duivels schrikken terug voor deze opdracht maar moeten uiteindelijk toch gehoorzamen. Michaël overtuigt hen evenwel van hun dwaas opzet. Onder zijn geweld druipen ze huilend af terwijl ze de lede duivel verwensen die hun dat bierken had gebrouwen... De engelen komen Maria halen. O. L. Vrouw neemt afscheid van de Apostelen en sterft. Drie maagden komen haar opbaren. Dan volgt de begrafenis in het dal van Josaphat, zoals God het bevolen had. Joannes draagt de palmrijs en al de apostelen volgen onderwijl de engelen zingen en orgelen in de hemel. Wanneer de Joden al deze drukte vernemen komen ze op bevel van hun *Potestaet* toegesneld om het lijk op te eisen en het te verbranden. Ze worden echter plots met blindheid geslagen. *Ic en sie nyemen,* zegt een van hen, *ic ligge en wroete als waric een puyt!* Op dat ogenblik komt Thomas, die de teraardebestelling niet had bijgewoond, uit Indië toe. Hij verklaart dat hij Maria ten hemel heeft zien varen en ten bewijze haar gordel mocht ontvangen. Het graf wordt dan geopend en, inderdaad, alleen de klederen liggen nog in

het graf, waaruit een heerlijke bloemengeur opstijgt. Maria is met haar lichaam ten hemel opgenomen.

Het kan misschien verwonderen dat de onbekende dichter met een bondig gegeven als de hemelvaart van O. L. Vrouw een gans toneelstuk wist te stofferen. Door ook Maria's laatste levensdagen te behandelen kon hij evenwel handig gebruik maken van de apocriefe verhalen, die sinds vele eeuwen in omloop waren. — Dit zijn vrome geschriften waaraan de kerk geen gezag hecht. — Het stoort geenszins aan de samenhang van het geheel: al die kleine voorvallen staan ten dienste der hoofdgedachte en zijn als een voorbereiding op Maria's dood en hemelvaart.

Het is treffend hoe de schrijver de ernst en de heiligheid van het onderwerp diep heeft aangevoeld en in sommige passages bijzonder mooi verwoordt. Toch belet dit hem niet er een paar komische scènes in te lassen, zoals bij voorbeeld de grappige handelwijze der duivels, der blindgeworden Joden, enz. Kortom er hangt over heel dit spel een atmosfeer van diep geloof en eerbied voor het heilig gebeuren, waaraan frisheid en spontaneïteit geenszins ontbreken.

Het strekt Aarschot tot verdienstelijke eer de vertoning van «De sevenste bliscap» (in moderne aanpassing) te hebben opgevat. Zo sluit het weerom aan bij de toneeltraditie van zijn Middeleeuwse bewoners en levert een bewijs te over van zijn intense Mariaverering.

drukkerij . de klamper .
aarschot